

A finnugor irodalmakról és kutatásukról

1990 augusztus végén, szeptember elején Debrecenben rendezik meg a hetedik Nemzetközi Finnugor Kongresszust. A szervezők közel ezer résztvevőre számítanak mintegy kéttucatnyi országból.

Információk ezek, amelyek legtöbbünkben főként iskolai remniszcenciákat keltenek. Rokon népek és rokon nyelvek juthatnak eszünkbe (például „a hal úszik” – finnül), történeti adatok, információk az őshazáról (esetleg az Urálról, s valami a kettős honfoglalásról). Felidéződhet aztán a finn eposz, a Kalevala is különleges csodamalmával, a szampóval, s végül – ha egykori tanárunk ambicionálta ezt a témát – néhány további irodalmi vonatkozás, név is, így a Nobel-díjas finn Sillanpää, később a nálunk is sokaktól olvasott észt Jaan Kross s mellettük az átütő erejű őstehetség, a modern sámán, a vogul Juvan Sesztalov.

Ezek az emlékek azonban többnyire elhalványodtak, teljesen el is felejtődhetnek, a kongresszus híre pedig egy-két nap után belevész, beleszürkül a sűrűsödő és egymásra torlódó friss információk özönébe. Pedig nem érdektelen számunkra, bizonyos tekintetben közelebbről érint bennünket, mint sok egyéb esemény bárhol a Földön. Ha úgy tetszik, nyelvünk, múltunk, kultúránk kérdéskörét érinti külön-külön is, de egymástól mégis elválaszthatatlanul. A rendezvény különleges jelentőségét az a körülmény jelzi, hogy a tipikusan nemzetinek vélt téma, témacsoport ezúttal (s mint látható, nem először!) nemzetközi érdeklődés homlokterében áll. Ezt a nemzetköziséget nem csupán a szépszámu nyelvrokon jelenléte biztosítja (ezt akár magától értetődő dolognak is tarthatjuk, ezért be sem számítottam őket az említett két tucatra), hanem a Japántól Kanadáig, Izlandtól Ausztráliáig terjedő térségekből itt megjelenő, a megnevezett tárgyban otthonos, abban tárgyilagosan ítéző szakemberek növekvő száma is. (Egyébként 1960 óta öt évente rendeznek hasonló kongresszusokat felváltva Magyarországon, Finnországban és a Szovjetunió finnugor népek lakta centrumaiban.)

E nagyszabású tudományos seregszemlék mondandóját napjainkban is a következő főbb témák köré csoportosítják, sorolják szekciókba a rendezők: 1) nyelvtudomány, 2) történelem (régészet, embertan), 3) néprajz (folklór, népzene, mitológia), 4) irodalom. Ez a sorrend, ha úgy tetszik bizonyos tekintetben rangsor is, amely megfelel a feltüntetett diszciplínák fontosságának, kialakulásuk kronológiáját is mutatja, s jellemző az előadók számaránya tekintetében is. A szakágazatok összefonódását, egymásra utaltságát a legtöbb érdekelt az ún. komplexitás jegyében természetesnek véli; az egymástól távol esőnek látszó tudományterületeket minden érdekelt számára egységbe foglalja a „finnugor” (újabbán: az uráli) jelző. Mégis éppen ezt az egybetartozást, szerves kapcsolódást, az ezzel kapcsolatban olykor jelentkező kételyeket ez ideig kevesen próbálták megmagyarázni, elméletileg tisztázni, illetve feloldani. A sokféle diszciplína összetartozását vitató pro és kontra megnyilatkozás közül legalább kettő feltétlenül érdemes a tanulmányozásra: Ortutay Gyula: *A finnugor folklór kutatások lehetősége és feladatai* (Ethnographia, 1966); Kustaa Vilkuna: *Nyelvhatár, etnikai határ, kulturális határ* (Magyar Tudomány, 1975).

Ebből a nagyon összetett, sok tekintetben kusza, sőt gubancos kérdéscsomóból ránk ezúttal csak az irodalom problémája tartozik. A finnugor nyelvű irodalmak, a finnugor irodalomtudomány kapcsán legalább két oldalról kérdőjelezzik meg mind a finnugor, mind az irodalom, mind a tudomány szavak használatának jogosultságát. Ahhoz képest, hogy harminc éve szerepelnek így együtt a népes nemzetközi finnugor kongresszusok programján s számos kisebb finnugor konferencia műsorrendjén, az együttes tárgyalásukra vonatkozó makacs és változatlan kétely akár érthetetlennek is tartható, gáncsoskodásnak vagy előítéletnek minősíthető.

Úgy vélem, hogy a hibát nem az elutasítókban, azaz a fogadóknak, hanem e diszciplína művelőiben, azaz az adókban lehet keresnünk és megtalálnunk. Nyilvánvaló, hogy szakmájuk érdekében kifejtett eddigi tevékenységük nem volt eléggé meggyőző, hatásos, fejtegetéseik, illetve jelentős munkáik nem váltak elég publikussá, s ilyképp munkásságuk változatlanul a specialisták szűk körének belügyét jelenti.

Vegyük sorra az elhatárolódók szféráit, majd érveit. (Megemlítem, hogy ezt a témát bizonyos részleteiben érintette már a Nagyvilág: Kari Sallamaa: *A finnugor irodalomtudományról* [1987/3.], Domokos Péter: *Megoldatlan kérdések a finnugor irodalomtudományban?* [1988/9.] című cikkeiben. A kételyek azonban mélyebben rejlenek s szerteágazóbbak, mintsem a kis vita sejtette.)

Az irodalomtudomány különféle, e kérdéskörben illetékesnek tartható képviselői (a világirodalom kutatói, illetve a komparatiztika specialistái) eleve elutasítják a finnugor jelző jogosultságát, s helytelenítik (erőltetettnek, hamisnak, túlhaladottnak, praktikistának gondolják) a finnugor nyelvű irodalmak együtt tárgyalását, egybevetését. Szerintük finnugor irodalomtudomány nem létezik, mert a finnugor kifejezetten nyelvészeti műszó, a nyelvrokonság pedig nem lehet alapja irodalmak együttes tárgyalásának, párhuzamba állításának. (Minden bizonnyal a hasonló mentalitás következtében a szlavisták, a germanisták, a romanisták is folyamatosan próbálkoznak a profiltisztítással.) Ezernyi egyéb kombinációt (korban, hatásban, világnézetben, stílusban stb.) elfogadnak, a finnugor kategóriát azonban következetesen és mereven elutasítják, az AILC hatalmas rendezvényein, immár sok ezer oldalra rúgó kötetsorozatában nem véletlenül nem szerepel ez a reláció vagy téma. Szerintem a világ irodalmait térben és időben összefogni s egymásra vonatkoztatva látni kívánó irodalmárok ebben a kérdésben voltaképp kellő tájékozódás és felmérés nélkül döntöttek – elhárítóan. Pontosabban: nem tisztázták magukban – térképre is ránézve, történeti és nyelvészeti szakkönyvekben is utánanézve – a finnugorság fogalmát. De miféle motivációk befolyásolhatták mégis e negációt? Nos például: mindjárt a kiindulásnál szembeötlött legalább két, többé-kevésbé jogosan kifogásolható körülmény; mégpedig az, hogy a magyar és a finn egymástól nem csupán földrajzilag messze élő két nép, a történelemben, kultúrában az irodalomban is széles, mély szakadék tátong közöttük, s nyelvük rokonsága is csupán a nyelvész számára nyilvánvaló. De ezt a rokonságot is csak alig több mint 200 éve ismerik a műveltebbek, s ha ez nem létezne, a két irodalomnak legfeljebb annyi köze lenne egymáshoz, mint a szlovénnek és a dánnak (tehát marginális, elhanyagolható!). Atyafiság nélkül aligha létezhetne például öt teljes magyar Kalevala. Önmagában véve tehát a magyar és a finn irodalom – még a nyelvrokonság jegyében is – aligha lehetne összekapcsolható.

A finnugrisztika teljes koordináta-rendszerébe helyezve azonban a kérdés másképp is felvethető, másként is megítélhető. Ám csakis úgy, s nem összefüggéseiből kiszakítva. De vegyünk előbb egy másik kifogást: a magyar és az osztják nép térben még messzebbre

került egymástól (mint az előző példa tagjai), noha ők ketten a nyelvet illetően közeli rokonnak számítanak. Az osztják viszont olyan kicsiny lélekszámú (21 000 fő), kevésbé civilizált közösség, amelynek irodalma (írott irodalma, műköltészete) saját nyelvén elfér egyetlen vékonyka kötetben. Nem véletlen, hogy a művelt világ – eltekintve a szakemberektől – úgyszólván nem ismeri, alig félévszázada létező literatúrájáról pedig mit sem tud. Mindezek után: hogy is lehetne összemérni a világirodalom magas vonulatába tartozó közel ezeréves, nevek és könyvek százaival jellemezhető magyar irodalmat azzal az alig elérhető, nehezen megismerhető egzotikum-félével (összesen talán nyolc-tíz névvel, félszáz kiadvánnyal)? Erre is csak és kizárólag a finnugrisztika jegyében, a nyelvrokonság örvén kerülhet sor; az európai irodalmak kutatója azonban nem talál ebben a kettősben összemérhető jelenségeket, alkotókat, alkotásokat. Számára – önmagában véve – semmit sem jelent a közelinek mondott, de például a svéd–dán–norvég egymásmegértésével össze sem mérhető nyelvrokonság. (Persze, azt sem konstatálja, hogy közvetlen egybevetésről, párhuzamkeresésről itt sincs szó! De hiszen nem is ezt vizsgálják a finnugristák!)

Nagyon leegyszerűsítve, de konkrét és jellemző példákkal illusztrálva körülbelül ilyeneknek láthatók és ilyképp foghatók meg azok a kifogások, amelyekre hivatkozva az egyetemes irodalomtudomány képviselői elhárítják maguktól a finnugor irodalmak tudomásulvételét, kutatásának programba emelését.

Ennek az egész érvelésnek gyenge pontja például a magyarból (illetve a finnből) való kiindulás és egymásra vonatkoztatás, noha tény, hogy ez a két nép (valamint az észtek) ért el valóban világ színvonalat, ők alkottak teljes értékű, szervesen kifejtett literatúrákat. De hát rajtuk kívül még több mint egy tucat finnugor nép és nyelv létezik (köztük például a milliós lélekszámot meghaladó mordvin), s a zürjéneknek például 600 éves egyedi írásbeliségük, másfél évszázados magas szintű lírájuk van! Nem folytatom a sort, s nincs is helyem itt alapismereteket közölni erről a nyelvcsaládról – felsorolva s egyenkint jellemezve tagjait.

A kifogások másik halmaza a finnugrisztika művelői körében fogalmazódik meg. Ez az egyre több önálló szakágazatra tagolódó tudomány, amely az őstörténet ihletésére született meg a XVIII. században, a nyelvészet által irányítva s összefogva létezik ma is. Tökéletesen érthető, hogy kizárólag e tudomány fényénél, módszeres alkalmazásával, adataival lehetett a régmúltat részleteiben is megismerni, a rokonság viszonyait, a kronológia kérdéseit megbízhatóan tisztázni. Való igaz, hogy csupán a nyelvben lelhetők föl a hatezer évvel ezelőtti közös uráli alapnyelv tényleges nyomai, nyelvi adatok segítségével (fanevek növényföldrajzi térképre vetítésével) tárult fel az őshaza helye, az egykori műveltség képe. Mindaz a más, ami dallamokban, szokásokban, díszítőművészetben (aztán: táncban, költészetben, stílusban) ősinek látszik, finnugor jelenségként érződik, már – joggal – vitatható (lásd az idézett Ortutay-, Vilkuna-cikkeket)! A nyelvi adatok sokaságával s érveinek erejével – a régiséget, a közös eredetet illetően – már csak ezért sem mérközhet a történelem és a néprajz kutatója. Még kevésbé az irodalomé, e legfiatalabb jelensége, amely méreteiben, arányaiban is különbözik a családon belül is (nem úgy mint a nyelv, amelynek kapcsán a „nagyság” nem feltétlenül meghatározó tényező).

A finnugor irodalmak ellen a szakmabelieknek is gyakran ugyanazok a kifogásai, mint a már jellemzett opponálóké. Az egymásra mutogató, illetve egymástól elhatárolódó magyar és finn irodalmárok (egyébként kölcsönösen kevés közöttük igazi specialistája a másiknak) régen észrevehették volna, hogy nemcsak belőlük áll a család. Az ő esetükben

is szükség lenne tehát mellőzhetőnek vagy elhanyagolhatónak vélt ismeretekre, a minimumra a teljes finnugorságot illetően; a nyelvrokoni kapcsolatok – összefüggések tudására, illetve e nyelvek és népek történetének és mai viszonyainak tisztázására önmagunk számára. Csekély fáradsággal (rápillantva egy térképre) is azonnai a szemünkbe ötlík, hogy a magyar „kilóg a képből”, azaz földrajzilag (és sok más vonatkozásban) messze esik valamennyi nyelvrokonától. Vele szemben a család többi tagja mintegy három tömbben egymás szomszédságában, gyakran egymással szoros történeti, nyelvi, gazdasági és kulturális kapcsolatban él. S habár lazán, de még ez a három tömb is kötődik egymáshoz (vagy egy-egy tagja révén valamiféle átmenetet képez, mint például a zürjén a keleti szibériaiakhoz és a nyugati baltiakhoz). Részletes kifejtés nélkül nyilvánvaló a baltikumi finnugor népek (a finn, a karjalai, az inkeri, az észti, a vepsze, a lív, a vót valamint a lapp) szoros kapcsolata, egymásrataltsága – túl a közeli nyelvrokonságon. Nem lehet vita a finn és az észti irodalom párhuzamairól, miként a finn és a karjalai műköltészet teljesen mellőzött, de tényleges egyezéseiről sem. (A karjalai irodalom ugyanis finn nyelvű!) Természetes, hogy az említett népek irodalmai aligha mérhető össze, hisz például a vót napjainkra kihalt népnek tekinthető, e közösségnek nem adódott módja, ideje, lehetősége magas kultúra kifejlesztésére. A Volga és a Káma környékén ugyancsak egymás közelében él egy igen jelentős finnugor népcsoport, a zürjén, a permják és a votják, a cseremiszi és a mordvin. Közülük például a zürjén, a permják és a votják igen közeli nyelvrokonságúak, e népek történetében, kultúrájában rengeteg az egyező vonás, irodalmuk periódusokban, műfajokban, kísérletekben is párhuzamosságok sorát mutatja, költőik, íróik, tudósai között a személyi kapcsolatok sűrű és erős szálait semmiképp sem lehet a véletlennel magyarázni. Végezetül óriási területen szétszórva található a harmadik övezet (túlzás lenne tömbnek nevezni), a vogulok, az osztjákok és a nyenyeczek az ötvenezret együttesen épphogy meghaladó csoportja. Közülük az első kettő – magyar szempontból – közeli nyelvrokonságúak, a harmadik viszont a létező legtávolabbi. Ezzel szemben: évszázadok óta élnek egymás szomszédságában, szoros kontaktusuknak szépszáma újabb nyelvi, kulturális, folklórbeli nyoma ismeretes. Íróik, költői száma csekély, de a szibériai íróársadalom tágabb körében is mintegy külön kis közösségnek tekinthető együttesük.

E szakágazat jogosultságának kétségbevonói közül némelyek az irodalom szó használata ellen emelnek kifogást, mondván, hogy a finnugor nyelvcsaládon belül csupán a magyar, a finn és az észti tekinthető valódi, a megnevezett fogalom valamennyi kritériumát tökéletesen kielégítő irodalomnak. A többiről általában nem hajlandók tudomást venni. Az elutasítás inkább szóban hangoztatott, mintsem leírt okai számosak, de többnyire megmaradnak a jelző szintjén, részletes, alaposan megindokolt elhárításra úgyszólván kísérlet sem történt. „Művi”, mesterkélt, pszeudó, primitív, szocialista realista, szürke, lakkozott, hamis, egysíkú, egyénietlen, egy kaptafára szabott – stb. a leggyakrabban fölmerülő, észlelhető epitheton ornansok az úgynevezett kis uráli irodalmak megítélésénél, de idevonható a szovjet szakmunkák két kedvelt kifejezése is: „október gyermekei”, „fiatal írásbeliségük”. A kényszerűen rövid választ úgy kezdhetem, hogy az igazság valamelyes töredéke a felsorolt állandó jelzők egyikétől sem vitatható el. Globálisan mégis olyan leegyszerűsítő szemlélet dominál mindegyikben, amelyet részben az előítélet, részben a tények, azaz a megítélt irodalmak ismeretének teljes hiánya, illetve a kérdésről való legfeljebb igen felületes, pontatlan, időnkint tendenciózus tájékozódás jellemez. Tény, hogy a kicsit és a nagyot, például a cseremiszi és a finn irodalmat közvetlenül nem lehet összemérni, de ezen a módon (azaz közvetlenül) nem is kell. A feladat egyelő-

re a leírás, a jellemzés. A méretek egyébként is relatívek, hisz a nagy franciához képest a finn is kicsinek számít. (Babits európai irodalomtörténetében a finnek sem kapnak helyet.) A kis finnugor irodalmak egyöntetűsége csupán látszólagos, voltaképp kényszerűen következik a lakóterület és a história meghatározottságból, azaz az orosz és a szovjet történelemből. Jórészt ebből érthető a számos egybeesés, még inkább a legalább félév-százada sugalmazott, erőltetett, rájuk kényszerített ún. művelődéspolitikából, a gyakran még ma is félelmetesen, lehervasztóan érvényesülő zsdanovi ideológiából. De amiként nem csupán Gorkij, Majakovszkij és Solohov, a szovjet-orosz irodalom „szentháromsága” (bármennyit emlegetik is őket), hanem például Ahmatova, Bulgakov és Paszternak is (hogyan találomra egy „ellentriázt” említsek); úgy e kis irodalmak sem csupán kolhozregények és Lenin-poémák tömkelegének gyarapítói a különféle finnugor nyelveken. Némi utánjárással mindegyiküknél kideríthető, hogy külön útja, sorsa, saját arculata van, s voltaképpen kivétel nélkül valamennyi büszkélkedhet egy-két (de általában: több) kiemelkedő, a figyelmet és a tanulmányozást feltétlenül megérdemlő személyiséggel, számos nyelvre való lefordítást megérdemlő alkotással – a műfajok széles skálájából. A már említett zürjén Kuratov mellett, a színes egyéniségű votják Gerd Kuzebaj, a cseremiszi irodalom atyjának tekintett Szergej Csavajin, a mordvin életet regények sorában bemutató Kuzma Abramov, az Európában egyre ismertebbé váló vogul Juvan Sesztalov, a népéért képviselőként is keményen harcoló osztják prózaíró, Jeremej Ajpin, a szamojédok sorsát versekbe és regényekbe foglaló nyenyec Ivan Isztomin, a hagyományos lapp életformától elégikus versekben búcsúzkodó Paulus Utsi (aki svédországi lapp!), a líveknek írásbeliséget és irodalmat teremtő Karl Stalte (aki sohasem volt szovjet állampolgár). Íme, egy rövid kínálati lista a majdani világirodalmi antológiák számára, amelyeket német, angol, francia, olasz, spanyol, kínai, szuahéli és egyéb nyelveken kellene kiadni. Egyébként: az sem lehet merő véletlen, hogy 1989 májusában a cseremiszek fővárosában, Joskar-Ólában szinte kivétel nélkül valamennyi finnugor irodalom képviselői közös elhatározással megalakították a Finnugor Írók Nemzetközi Szövetségét. Mégis csak létezhet irodalom ilyképp, ami finnugor, és ami kutatható is! Miként viszonylagos a „kis”, hasonlóképpen az a „fiatal írásbeliségű” jelző is, hiszen sok száz évesek a zürjén és a karjalai nyelv első emlékei, de vogul szójegyzékek is akadnak már a XVIII. századból, s a legapróbb rokonnépnek is jóval korábbiak első írásos megnyilatkozásai a határkönek kinevezett 1917-nél. E dátumot száznál is több anyanyelvű kiadvány előzi meg például a votjakoknál és a cseremiszeknél is. Az irodalom fejlődésének – kivétel nélkül – mindegyiküknél akadnak felívelő periódusai (ilyennek tekinthetők általában véve is a húszas évek és az ötvenes évek második fele), mélypontjai (például a harmincas évek végén a személyi kultusz kulminációjakor vagy a „pangás” időszaka). De a csúcsok sem egyforma számúak és magasságúak, s a szakadékok mélypontjai is eltérőek. Mindez evidencia, éppen ezért a henye ex cathedra kinyilatkoztatásokkal aligha juthatunk el s juthat el az őszintén érdeklődő a valóság és az igazság közelébe.

És itt már a kutatásoknál, a tudománynál tartunk, amely ezen a területen ugyancsak kérdőjelet vagy idézőjelet is kaphat a szakma magukat leginkább autentikusoknak tartó képviselőitől. Nem csupán a diszciplína fiatalságából, de a vázlatosan jelzett körülményekből, preconcepciókból is következik, hogy a nemzetközi mezőnyben, de a nagyobb finnugor népek köréből is aránylag kevés az e szakmának, azaz az irodalomtudománynak elkötelezett kutató nevelődött, nőtt ki ezideig. Éppen ezért ezúttal nem maradhat említetlenül az angol John Coates, aki a zürjén irodalomnak világviszonylatban is kiemelkedő

kutatója (sajnos, publikációs lehetőségei igen csekélyek), és a francia Jean-Luc Moreau, az egyetemes finnugrisztika egyik nagymestere, aki széles és mély ismeretekkel rendelkezik a finnugor nyelvű irodalmak mindegyikéről, s műfordítóként is sokat tett a nyelvcsalád szellemi kultúrájának elismertetéséért. Az észtek közül Julius Mägistét illeti a legnagyobb elismerés, ő már 1958-ban önálló kötetben méltatta a kisebb finnugor népek irodalmát. A finnek közül ismételtelen Kari Sallamaa említendő, aki ezt a témát hazájában az elsők között vetette fel s tárgyalta nagyfokú elméleti igényességgel; mellette Raija Bartens nyelvészprofesszor szolgált rá leginkább elismerésünkre kiváló és szakszerű műfordításkötetei révén (a zürjén lírából és az obi-ugor népköltészetből). Idehaza – megítélésem szerint – változatlanul Reguly Antal a mérték és minta, komplex, a nyelvet, a történelmet és kultúrát egységben látó szemléletével. Tevékenységének eredményes folytatója és továbbfejlesztője a költő-filológus-műfordító Képes Géza, aki tévedhetetlen pontossággal s érvénnyel fogalmazta meg: a finnugrisztika olyan madár, amelynek félszárnya a nyelvészet, félszárnya az irodalom, magasba lendülni, messze tovább látni és repülni egyik nélkül sem lehet. Egyébként éppen harminc éve ő írta az első összefoglaló cikket a nyelvrokon népek műköltészetéről a Nagyvilág számára. (*A finnugor népek irodalmáról*. 1960/11.) Több évtizeden át rendkívül hasznosan, energikusan és sokszínűen tevékenykedett ezen a területen Bán Aladár is. Mindannyiuk tanítványaként, kollégájaként magam több mint harminc éve próbálom művelni és előbbre vinni ezt a szakágazatot.

Tudom és tudjuk mindannyian, természetesen, hogy elsősorban nem mi (az imént név szerint említettek) tartjuk és hordjuk a vállunkon az igazi terheket, hanem az érdekeltek, az érintettek, a szóban forgó irodalom művelői, írók, költők, illetve a velük, mellettük felnövő saját kutatók, filológusok. Valójában ők az alap megteremtői, az épületet is ők húzzák fel erre, a nemzetközi tudományosság ehhez a nagyszabású munkához csak egy-egy téglával, jó ötlettel, vállveregetés-mentes tanáccsal – s persze, jószándékú kritikával – járulhat hozzá. Erre egyébként igen nagy szükségük van, igényt is tartanak, de... Noha eredményeik túlzás nélkül imponálóak, határaikon kívül riasztóan kevésbé ismertek és olvasottak. Néhány igazoló példa: a közelmúltban megjelent háromkötetes zürjén irodalomtörténetet éppúgy nem ismertette egyetlen „európai” irodalomtudományi szaklap sem, miként a hat eleddig megrendezett Kuratov-szimpozion önálló korpuszokban összefogott érdekfeszítő előadásait. S mellettük: említés sem történt az egy-egy szerzőt bemutató monográfiákról (például F. K. Jermakov Gerd életművét értékelő művéről), műfajok alakulását bemutató szakkönyvekről (például ugyancsak Jermakovnak a votják poémáról szóló összefoglalásáról). S hol vannak ekkor még az irodalmi tankönyvek, antológiák, a tematikus intézeti, egyetemi, főiskolai kiadványok tucatjai, a folyóiratcikkek százai – külön-külön valamely finnugor nyelven? Így festene hát az a bizonyos nem létező, inkább azonban látványosan mellőzött diszciplína, a finnugor irodalomkutatás szószerkezet harmadik tagjával összefüggésben! 1990-ben is könnyebben üdvözlő a finnugrisztikában egy kötőszó-gyűjtőgető (egy jobb számítógép igen rövid időn belül több kötetből kigyűjti ezt a szófajt), mint egy történelmi vagy irodalmi témával foglalkozni szándékozó „tévélygő”!

A nagyvilágban a finnugor irodalmak együttese valójában s valóban csak sziget. Az egyre több nyelven szóló, zavarba ejtően tarka és változatos kavalkádban éppen számunkra mégis csak adhat és jelenthet valami többletet; leginkább ránk és hozzánk tartozik ezeknek a kis közösségeknek az irodalma. A nyelvrokonság okán is (mondjuk a gyakorlat oldaláról, számunkra a leghozzáférhetőbbek), de esztétikai vonatkozásokban sincs

okunk megtagadására. Mindannyian látjuk (ma már) és el is ismerjük a finnek szerepét, jelentőségét, az irántuk megnyilvánuló tiszteletet és megbecsülést a mai világban. Nos, a Kalevala „csapást tört, utat vágott” ehhez a magaslathoz. A többi finnugor népnek sem kell azonban szégyenkeznie szellemi teljesítményeiért, s ha nem is törekedhetnek a finnekéhez hasonló csúcokra, a ki- és feltörés lehetőségei előttük állanak. Mindehhez munka, szorgalom, kutatások és fordítások szükségesek, megismerhető és olvasható szövegek. Magyarul – viszonylag – már sok minden megismerhető, élvezhető is szép átültetésekben, imponáló antológiákban, innen kell tovább lendülni, tanítani, biztatni, segíteni, közvetíteni, propagálni.

S hogy a végén csattanjon az ostor! Túl a nyelvrokonságon, az „úszkáló halakon” s az ebből adódó kényelmetlennek ható kötelezettségeken (mi vagyunk a család legnépesebb, legrangosabb [?] tagja, e rokonság felfedezői és első kimondói), mi közünk egyébként a finnugorsághoz, jogosult-e a finnugor irodalmak között említeni és tárgyalni a magyart? (Általában ettől határolja el magát legkategorikusabban az irodalmárok többsége.) Igenlő válaszomhoz rögtön hozzáteszem, hogy a lehetőségek között nem kizárólagos, sőt nem is az első helyen álló ez a fajta csoportosítás. (Jogos, mi több, nyilván célszerűbb és nyomósabb adatokkal, gondolatokkal lehet érvelni például a kelet-európai, közép-európai, illetve valami módon nyugathoz csatlakoztatható besorolások mellett.) Súlyosan téved azonban az, aki úgy véli, hogy néhány finnugor-ellenes (gyakran citált, s már-már tudományos közhelynek ható Barcsay és Orczy versidézzettel), illetve a másik oldalról egy-két Kalevala reminiscenciát (József Attilánál) kimutató citátummal elintézhető a magyar irodalom finnugor problematikája. Az őstörténet irodalmunk kezdetétől napjainkig foglalkoztatja költőinket, íróinkat, ugyanúgy nyelvünk eredete, kapcsolatainak kérdése is, persze, nem csupán finnugor, de török, mongol és egyéb irányokból és irányokban is. Sajnovics felfedezése óta a finnugor-szimpatizáns és a finnugorelles vonulat is felerősödött, és sokkal inkább jelen van irodalmunkban, mint sokan gondolnák (Dugonics Andrásról Kodolányi Jánosig, Csokonaitól Kányádi Sándorig). Erről a témáról szól sok idézettel és kommentárral a VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszus résztvevőinek (is) szánt könyvem, a *Szkitiától Lappóniáig* (Budapest, 1990).

Véleményem szerint nem csak hatásokban, motívumokban, címekben kötődünk valamennyire a finnugorsághoz, akad itt egyéb keresnivaló is. A magyar folklórban, nyelvemlékeinkben, műveltségünk, művészetünk korai rétegeiben, alkotásaiban (például – egyetlen kiragadott példaként – az archaikus népi imákban) több is rejlik a közös hagyatékából, a finnugor örökségből, mint gondolni merészelnénk. Úgynevezett „ősköltészetünk” feltárásában lassan már ideje perújrafelvételt kezdeményezni, de immár a komplex finnugrisztika (s benne az összehasonlító nyelvtudomány!) teljes vértetéiben. Az e kérdésben kifejtett korai (például Riedl Frigyes-, Négyesy-féle) elgondolásokat, felvetéseket borotvaéles logikával, nehezen védhető okfejtéssel zúzta szét 1922-ben Király György; s csupán negyven, illetve ötven évvel később próbálta meg Képes Géza, majd Vargyas Lajos ismét felvenni a kutatás elejtett fonalát – új irányba fordulva, frissebb adatok, jelentősebb bizonyítóanyag alapján. Az ő munkájukat kellene, kell felkészülten, körültekintően, elfogulatlanul folytatni, továbbvinni, kiegészíteni, cáfolni a cáfolnivalót, megerősíteni azt, ami helyesnek tartható.

Ezért és így tartozik tehát a „negyedik tömb” tagja, a magyar a finnugorba; ilyen indokok alapján szólhatunk akár együttesen is a finnugor irodalmakról, Ami pedig a finnugor irodalomtudományt, az irodalmi kutatásokat illeti – az eddig elért eredmények sem

csekélyek már, bár nem mutatósak. Látnivaló azonban, hogy még mindig lényegesen több a megoldandó, mint a megoldott feladat. Ezt kell belátnia minden érdekeltnek, s e szerint szükséges megtervezni a komplex finnugrisztika elkövetkező lépéseit, tennivalóit, a soron levő Nemzetközi Finnugor Kongresszusok programját. Nyilván előbbre jutunk már az idén, Debrecenben is!